

חוברת סיכום

חזרה בעיון

פרק ראשון במסכת ברכות

תוכן עניינים

פרק ראשון – זמן תחילת קריאת שמע בערבית [ב:] 3

פרק שני – ברכות ק"ש האמנם? 7

פרק שלישי – תיקון חצות [ג:] 12

פרק רביעי – זמן קריאת שמע לכתחילה והאם יש איסור אכילה קודם ק"ש? [דף ד.:-] 15

פרק חמישי – קריאת התורה חובת היחיד או הציבור? [דף ח.:-] 22

פרק שישי – סוף זמן קריאת שמע הכרעה למעשה [ח.ט.:-] 27

פרק שביעי – המלך הקדוש והמלך המשפט [יב:] 33

כלומר, לפי רש"י- ההלכה שנאמרה במשנה היא מוחלטת, וכך נפסק להלכה- זמן קריאת שמע הוא רק לאחר צאת הכוכבים. אלא שניתן להתפלל ערבית קודם זמן ק"ש, ולצאת ידי חובה בקריאת שמע שאומרים על המטה.

הראשונים הערימו קושיות רבות על דברי רש"י הללו, ונפרט כאן את חלקם:

○ שואלים בעלי התוספות:

תימה לפירושו: והלא אין העולם רגילין לקרות סמוך לשכיבה אלא פרשה ראשונה (לקמן 97 ס:). ואם כן, שׁלׁוֹשׁ פּרָשׁוֹת הֵיּה לׁוֹ לְקִרְוֹת.

שואלים בעלי התוספות- כיצד כותב רש"י שיוצאים ידי חובה בק"ש שעל המיטה, והרי על המיטה אומרים רק פרשה אחת, וחובת ק"ש היא בכל שלושת הפרשיות?

○ עוד שואלים בעלי התוספות:

ועוד קשה, לכריך לדרך בקריאת שמע שתיים לפניו ושתיים לאחריה בערבית

שואלים בעלי התוספות - אם אנו אומרים שה'קריאת שמע' שאומרים בזמן התפילה, היא אינה קריאת שמע האמיתית. אז כיצד יתכן שדווקא אז, אנו מברכים את ברכות קריאת שמע. זאת בעוד שבזמן קריאת שמע האמיתית, אנחנו כלל לא מברכים? והרי זו מצווה, ויש לברך עליה ככל מצווה אחרת?

○ עוד שואלים בעלי התוספות:

ועוד, לאותה קריאת שמע סמוך למיטה אינה אלא בשביל המזיקין, כדלמך בסמוך (97 ה:). "ואם תלמיד חכם הוא אינו כריך".

שואלים בעלי התוספות - הרי ידוע שק"ש שעל המיטה אינה חובה גמורה ותלמידי חכמים פטורים ממנה. אם כן, כיצד ניתן לומר שבק"ש שקוראים על המיטה- יוצאים בה ידי חובה? הרי לפי זה יצא שתלמידי חכמים שלא נוהגים לומר ק"ש על המטה, כלל לא יוצאים ידי חובת ק"ש של ערבית!!!

○ עוד שואלים בעלי התוספות:

ועוד קשה, לאם כן פסקינן כרבי יהושע בן לוי דלמר: "תפילות באמצע תיקנוס", פירושו: באמצע שני קריאת שמע, בין קריאת שמע של שחרית ובין קריאת שמע של ערבית. ואנו קיימא לן כרבי יוחנן דלמר לקמן (97 ד:): "איזהו בן העולם הבא? זה הסומך גאולה של ערבית לתפילה"

בעלי התוספות מפנים לגמרא בהמשך (ד:) שם נחלקו ר' יוחנן ור' יהושע בן לוי: האם יש לומר קודם את ק"ש של ערבית ורק לאחר מכן את תפילת ערבית, או שמא קודם את תפילת ערבית, ורק לאחר מכן את ק"ש של ערבית. ולהלכה נפסק שם בגמרא כר' יוחנן שיש להקדים את ק"ש לפני תפילת ערבית. ואילו לפי דבריו של רש"י יוצא שהלכה כר' יהושע בן לוי שתפילת ערבית, נקראת קודם ק"ש?

○ תלמידי רבינו יונה מוסיפים שאלה נוספת:

...שאותה פעל מטתו קורא אותה אחר אכילה ושתייה וק"ש של חיוב כריך לקרותה קודם אכילה לכתחלה

רבינו יונה מעיר שזה בעייתי לצאת ידי חובה בק"ש שעל המיטה, זאת משום שיש איסור לאכול לפני אמירת קריאת שמע? ולפיכך יצא שלא יאכל אדם לאכול כלל בערב.

מכוח קושיות אלו, רצו בעלי התוספות לחדש שניתן לצאת ידי חובת קריאת שמע בקריאה שקוראים בזמן תפילת ערבית, וזאת על אף שהיא נאמרת קודם צאת הכוכבים.

והם חידשו זאת ב 2 דרכים שונות:

שיטת ר"ת

כתבו תוספות בשם רבינו תם:

לכן פירש רבינו תם, לדרכא, קריאת שמע של הכנסת עיקר.

ואם תאמר, היאך לנו קורין כל כך מצעוד יום?

ויש לומר, דקיימא לן כרבי יהודה דלאמר דפרק תפילת השחר (דף כו.) דזמן תפילת מנחה עד פלג

המנחה, דהיינו אחד-עשר שעות פחות רביעי; ומיד כשיכלה זמן המנחה, מתחיל זמן ערבית.

רבינו תם טוען, שלהלכה איננו פוסקים כדברי המשנה הקובעת שזמן קריאת שמע הוא מצאת הכוכבים, אלא אנו להלכה פוסקים כר' יהודה בפרק רביעי שסובר שניתן להתפלל ערבית תפילת קריאת שמע מפלג המנחה שזו שעה ורבע (זמנית) לפני צאת הכוכבים.

בעלי התוספות הקשו על שיטת ר"ת שהרי לשיטת ר' יהודה ניתן להתפלל מנחה רק עד פלג המנחה, ואנו מתפללים אחר פלג המנחה?

על כך השיבו בעלי התוספות שאנו פוסקים כחכמים שניתן להתפלל מנחה אף לאחר פלג המנחה, שכן מבואר בגמרא שאין הכרעה במחלוקת ר' יהודה וחכמים, וניתן להכריע כאחת מהשיטות.

חזרו בעלי התוספות והקשו- והרי במקרה שלנו אנחנו מכריעים כשתי השיטות יחד, והרי זה "תרתיה דסתר"?

לאור קושיא זו הציע ר"י ביאור נוסף כיצד אנו קוראים ק"ש, קודם צאת הכוכבים וכפי שיתבאר להלן:

שיטת ר"י

כתבו בעלי התוספות בשם ר"י:

על כן אומר ר"י, דוודאי קריאת שמע של בית הכנסת עיקר. ולנו שמתפללין ערבית מצעוד יום,

סבירא לן כהני תנאי דגמרא דלאמרי: משעה שקידש היום, וגם משעה שבני אדם נכנסים להסב,

דהיינו סעודת ערב שבת, והיא הייתה מצעוד יום, ומאזתה שעה היא זמן תפילה

כלומר ר"י סובר, **שאנו איננו פוסקים להלכה כדעת המשנה שזמן קריאת שמע הוא מצאת הכוכבים, אלא כדעות המופיעות בגמרא בדף ב: שזמן קריאת שמע הוא קודם לכן-** משעה שקידש היום בערבי שבתות- כלומר משעה שנכנס שבת, שהוא מהשקיעה, שזה זמן קדום יותר מצאת הכוכבים.

סיכום השיטות

שיטת הראשונים	שיטת רש"י	שיטת ר"ת	שיטת ר"י
מדוע מתפללים ערבית וקוראים קריאת שמע בבתי הכנסת קודם צאת הכוכבים?	קוראים קריאת שמע רק כדי להיכנס לערבית מתוך דברי תורה. ויוצאים ידי חובת קריאת שמע בקריאת שמע שעל המיטה	יוצאים ידי חובת קריאת שמע, במה שקוראים בבית הכנסת זאת למרות שקוראים אותה לפני צאת הכוכבים, משום שאנו פוסקים כשיטה בברייתא בדף ב: שניתן להתפלל ערבית משעה שקדש היום מערבי שבתות	יוצאים ידי חובת קריאת שמע, במה שקוראים בבית הכנסת זאת למרות שקוראים אותה לפני צאת הכוכבים, משום שאנו פוסקים כשיטה בברייתא בדף ב: שניתן להתפלל ערבית משעה שקדש היום מערבי שבתות

פסיקת ההלכה

פסק הש"ע:

"זמן קריאת שמע בלילה משעת יציאת שלשה כוכבים קטנים ואם הוא יום מעונן ימתין עד שיצא הספק מלבו ואם קראה קודם לכן חוזר וקורא אותה בלא ברכות ואם הצבור מקדימים לקרות קריאת שמע מבעוד יום יקרא עמהם קריאת שמע וברכותיה ויתפלל עמהם וכשיגיע זמן קורא קריאת שמע בלא ברכות" (שו"ע או"ח, סי' רלה, סעי' א).

השו"ע פסק (בפשטות) בעיקר כשיטת רש"י שלא ניתן לצאת ידי חובת קריאת שמע לפני צאת הכוכבים, ושלא כדעת ר"י ורבינו תם.

אלא שהשו"ע כן הצריך לקרוא את כל שלושת הפרשיות ולא לסמוך על ק"ש שעל המיטה.

אך השו"ע לא הצריך לחזור ולברך על קריאת שמע.

עניין זה מעורר פלא גדול, שהרי קריאת שמע היא מצווה, ומדוע שלא יהיה האדם חייב לברך עליה ככל מצווה אחרת?

כמו כן לא מובן, מדוע מברכים ברכות קריאת שמע, בזמן שקוראים קריאת שמע שלא יוצאים בה ידי חובה?

לשם כך נעבור לפרק הבא- בו נדון ביחס בין ברכות קריאת שמע לקריאת שמע

בדקו את עצמכם:

1. הסבר מה הכוונה "משעה שהכנים נכנסים לאכול בתרומתם"?
2. כמה דעות יש במשנה בנוגע לתחילת זמן ק"ש של ערבית?
3. מדוע המנהג שנהגו בבתי הכנסת צרפת בנוגע לזמן תפילת ערבית סותר לכאורה את המבואר במשנה?
4. מה עונה רש"י בכדי ליישב בין מנהג בתי הכנסת לבין המבואר במשנה?
5. תן 5 קושיות שיש לשאול על הסבר זה של רש"י?
6. מה עונה ר"ת בכדי ליישב בין מנהג בתי הכנסת לבין המבואר במשנה?
7. מדוע תוספות דחו את שיטת ר"ת?
8. מה עונה ר"י בכדי ליישב בין מנהג בתי הכנסת לבין המבואר במשנה?
9. לדעת השו"ע- מה יעשה אדם שהגיע לבית כנסת שמתפלל ערבית קודם צאת הכוכבים? פרט והסבר כדעת מי מבין הראשונים פסק השו"ע!!

הש"ע פסק (בפשטות) בעיקר כשיטת רש"י שלא ניתן לצאת ידי חובת קריאת שמע לפני צאת הכוכבים, ושלא כדעת ר"י ורבינו תם. אלא שהשו"ע כן הצריך לקרוא את כל שלושת הפרשיות ולא לסמוך על ק"ש שעל המיטה. אך השו"ע לא הצריך לחזור ולברך על קריאת שמע. עניין זה מעורר פלא גדול, שהרי קריאת שמע היא מצווה, ומדוע שלא יהיה האדם חייב לברך עליה ככל מצווה אחרת? כמו כן לא מובן, מדוע מברכים ברכות קריאת שמע, בזמן שקוראים קריאת שמע שלא יוצאים בה ידי חובה? לשם כך נעבור לפרק הבא- בו נדון ביחס בין ברכות קריאת שמע לקריאת שמע

¹ יש ט"ז שסובר אחרת, אך זו הפשטות.

פרק שני ברכות ק"ש האמנם? (ב.)

מפרק זה נצטק מאלה פסולת- האט באמת ברכות קריאת מע, הט ברכות fe קריאת fe קריאת מע, ומחילא חייבות להיות מצודות אליה, א מע הט יחידה צמאית פנוי צמנה?

בסוגיא הקודמת ראינו שסבר רש"י שניתן לקרוא קריאת שמע וברכותיה, קודם זמנה, ולאחר מכן לצאת ידי חובת קריאת שמע במה שקוראים קריאת שמע על המיטה. כמו כן ראינו בסוגיא הקודמת ששאלו על כך תוספות- כיצד יתכן שהברכות של קריאת שמע קראו ללא קריאת שמע, וכיצד לאחר מכן יקרא קריאת שמע ללא ברכותיה? שאלה זו, מעוררת אותנו לבחון את הקשר בין קריאת שמע וברכותיה, ונציע בעניין זה 2 גישות בראשונים, שיפתרו גם את הקושיות של בעלי התוספות על שיטת רש"י:

א. שיטת רב עמרם והמאירי- ברכות ק"ש משמשות ב2 תפקידים שונים

הרא"ש מתייחס לשאלה זו, וכך הוא כותב בשם רב עמרם (ברכות א,א)

...כן כתב רב עמרם ז"ל ומחמת זה כתב שצריך לברך אקב"ו (אשר קדשנו במצוותיו וצונו) על קריאת שמע כשהוא קורא לפני מטתו

הרא"ש מבאר בשם רב עמרם, שאכן יש חובה לברך על קריאת שמע ככל מצווה אחרת, ועל כן במידה ואדם קרא קריאת שמע שלא בזמנה ויחד עם זאת בירך ברכות קריאת שמע. הוא עדיין מחויב לברך ברכת המצוות על קריאת שמע כאשר יקרא בזמנה, ונוסח הברכה היא: **"אשר קדשנו במצוותו על קריאת שמע"**.

דברי הרא"ש בשם רב עמרם לא ברורים, שהרי אם אנו מגדירים את הברכות שלפני ק"ש, כברכות המצוות של ק"ש, אז לא מובן כיצד אנו מברכים עליהם כאשר עדיין לא הגיע זמן ק"ש?

מצד שני, אם הם אינם נחשבות כברכות המצוות של קריאת שמע, אז לא מובן מדוע במציאות שאדם קורא קריאת שמע בברכותיה בזמנה, אין הוא מחויב לברך ברכת "אשר קדשנו", הרי אמרנו שברכות ק"ש הרגילות- אינן נחשבות כברכות המצוות?

על מנת לענות על שאלה זו נעיין בדבריו של ר' מנחם המאירי בספרו בית הבחירה (ברכות יא:) וכך הוא כותב:

**שאינן ברכות אלא בדין שאר ברכות המצות שאומר אשר קדשנו וכו' וצונו וכו' שאם לא קיים את המצוה תהא הברכה לבטלה.
אלא ברכות אלה -עיקרן לעצמן נתקנו:
ראשונה- למציאות היום והאור.
ושניה- לחיוב תורה.
אלא שמאחר שנתקנו יסודם לפני שמע והפקיעו בהם מלברך אשר קדשנו וכו' וצונו לקרוא את שמע.
ומכל מקום מי שלא ידע הברכות וידע את שמע מברך לפני קריאתה אשר קדשנו וכו' לקרוא את שמע.**

כלומר ר' מנחם המאירי טוען שהברכות המכוננות 'ברכות קריאת שמע'- מעיקרן, אינם באמת ברכת המצוות, אלא נתקנו על מציאות היום (יוצר אור) וחייב התורה (אהבת עולם). על כן ניתן לברכם גם בזמן שאין חובת קריאת שמע.

אמנם מוסיף ומבאר ר' מנחם המאירי, שהיות ויש צורך לברך גם ברכת המצוות על קריאת שמע, החליטו חכמים שברכות אלו שיוצמדו לקריאת שמע, יהיו תחליף לברכת המצוות, ולא יהיה צורך לברך ברכה נוספת. מוסיף ר' מנחם המאירי, שאדם שלא יודע את ברכות קריאת שמע- יברך ברכת מצוות רגילה של 'אשר קדשנו' קודם קריאת שמע.
קעת מובנים דברי רב עמרם, שבמציאות שברך האדם ברכות ק"ש קודם זמן קריאת שמע. הוא יהיה מחויב לברך בזמן קריאת שמע ברכת המצוות רגילה של 'אשר קדשנו במצוותיו וציוונו'.

יוצא לפי רב עמרם ור' מנחם המאירי שברכות ק"ש משמשות ל2 תפקידים שונים.

1. עיקרן- לברך על היום והתורה
2. יכולות להוות תחליף לברכת המצוות.

ב. שיטת הרשב"א והאבודרהם- ברכות ק"ש אינן באמת ברכות ק"ש

אמנם לרשב"א יש גישה אחרת בעניין זה, וכך הוא כותב:

תשובה...

ומה שתמהת אם כן היאך אנו קורין אותה בברכותיה? אל תתמה.
דברכות של קריאת שמע אינן ברכות של קריאת שמע ממש כברכת התורה וכברכת המצוות. שאם כן היה לנו לברך לקרוא את שמע כמו שמברכין על קריאת התורה ועל קריאת המגלה. אלא ברכותיהן שנתקנו בפני עצמן. אלא שתקנו לאומרן לפני קריאת שמע ולאחריו וכן הסכימו הגאונים ז"ל.
 ולפיכך מי שקרא קריאת שמע בלא ברכותיה חוזר ואומר ברכותיה בפני עצמן ואין בכך כלום.

הרשב"א מסביר שהשם של ברכות ק"ש מבלבל, משום שבאמת הן אינן קשורות לקריאת שמע, ולא משמשות ברכת המצוות שלה. אלא הן ברכות שנתקנו על ענייני היום ותורה, וחכמים תקנו שיברכו אותם סמוך לק"ש. על כן ניתן לברך אותם גם לא בזמן קריאת שמע. כמו כן, ניתן לקרוא את קריאת שמע ללא ברכותיה, משום שאין כלל צורך לברך ברכת המצוות קודם קריאת שמע.

אמנם הרשב"א הותיר אותנו בשאלה פתוחה: מדוע באמת שלא יהיה חיוב לברך ברכת המצוות על קריאת שמע, והרי קריאת שמע הינה מצווה ככל המצוות?

הרשב"א אמנם לא משיב על שאלה זו אבל ר' דוד אבודרהם (ראשון מחכמי ספרד של המאה ה-14) משיב על שאלה זו וכך הוא כותב:

"והטעם שאין מברכין ברוך אתה ד' אלוקינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו על קריאת שמע כמו בשאר מצוות, מפני שענין הברכות כולם הוא לקבל עול מלכות שמיים עלינו, כדאמרין שכל ברכה שאין בה הזכרת השם ומלכות אינה ברכה, ופסוק שמע יש בו הזכרת השם, וגם כן הוא נחשב כמומלכות, והרי הוא חשוב כברכה".

ר' דוד אבודרהם מביא סברא מעניינת מאוד: הוא מסביר שכל המטרה של ברכת המצוות, היא הצהרת כוונות שבה האדם מכריז כי הוא מתכוון לקיים את המצווה בגלל ציווי של הקב"ה- הכרזת עול מלכות שמים. על כן, מצוות קריאת שמע אינה זקוקה לברכה שכזו, זאת מפני שכל עניינה של המצווה עצמה היא קבלת עול מלכות שמים, על כן אין צורך שתקדם ברכה שעניינה מלכות שמים למצווה שהיא עצמה מבטאת קבלת עול מלכות שמים.

הרשב"א מוסיף להוכיח את שיטתו שהברכות של קריאת שמע, אינן שייכות לקריאת שמע, וכך הוא כותב:

ועוד תדע לך מדתנן בפרק קמא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה. ואסיקנא מאי לא הפסיד לא הפסיד בברכות ואף על פי שעבר זמנה של קריאה.

הרשב"א מצטט מן המשנה בהמשך בדף ח: שם כותבת המשנה שאדם ש"פספס" את זמן קריאת שמע- עדיין יכול לברך ברכות ק"ש כל עוד לא עבר זמן תפילה. מכאן רואים שברכות ק"ש הינן חלק מהתפילה, אך אינן חלק מקריאת שמע.

ג. האם ניתן לומר אמן לאחר ברכת קריאת שמע?

שאלה הלכתית נוספת הקשורה לשאלה- האם ברכות קריאת שמע בם ברכות המצוות או ברכות בפני עצמם- מצויה בהלכה שמביא הרמב"ם (הלכות ברכות פרק א הלכה יז) וכך הוא כותב:

ולמה לא יענה אמן אחר אהבת עולם?
מפני שהיא סוף ברכות ראשונות של קריאת שמע וכן כל כיוצא בה מברכות שמברכין אותן תחלה לדבר כגון ברכות שמברכין לפני קריאת מגילה והדלקת נר חנוכה, למען לא יפסיק באמן בין ברכה ובין הדבר שבירך עליו.

נראה שהרמב"ם סובר שברכות ק"ש הינן ברכת המצוות של קריאת שמע, ולכן אוסר לענות אמן כאשר החזן מברך ברכת אהבת עולם, שהרי זה יצור הפסק בין ברכת המצוות של קריאת שמע לקריאת שמע.

אמנם הרא"ש (בתשובה ד, ט) **חולק על הרמב"ם** וסובר שניתן לענות אמן על ברכת החזן, וכך הוא כותב:

וכשאני מגיע לסוף הברכה, אני ממחר לסיים ברכתי קודם שיסיים החזן ברכתו, ומכיון אני לענות אמן אחר ברכת החזן.

כפי שהסברנו- שיטת הרא"ש מובנת לפי האפשרות שברכות קריאת שמע הינן ברכות בפני עצמם, ולכן אין בעיה ליצור הפסק בינם לבין קריאת שמע.

כך הציע הבית יוסף (באחת האפשרויות שהציע):

וטעמו של הרא"ש אפשר שהוא מפני שאין ברכה זו על ק"ש שהרי אין אנו מברכין אשר קדשנו במצותיו וצונו על ק"ש הלכך לא הוי אמן הפסק בין הברכה לק"ש.

ד. האם מותר לומר אל מלך נאמן קודם קריאת שמע?

ישנה השלכה הלכתית נוספת לשאלה- האם ברכות קריאת שמע הינה ברכות המצוות או ברכות בפני עצמם- והיא מצויה בדברי הרמב"ן (מסכת ברכות דף יא:) וכך הוא כתב:

כבר היה מנהג בעיירות לומר בין אהבת עולם לק"ש אל מלך נאמן, ובילדותי נתקשה עלי, לפי שהדבר ידוע שאהבת עולם ברכת המצוה היא לק"ש, שכל המצות כולן טעונות הן ברכה עובר לעשייתן, וכן בהלל וכן במגלה וכן בקריאת התורה, וכל שכן ק"ש ..
כיון שזו ברכת המצווה היא הדבר ברור בכל שמברך על המצות או על הפירות ועונה אמן אחרי עצמו בין ברכה למצווה שהוא טועה גמור!!
ומפני שנהגו הוצרכתי לשאול מן הרב רבי מאיר הלוי והשיב דבר ברור שהוא טעות ואינו נהוג בספרד אלא ולא בארץ ישראל, ונתבטל השבוש הזה ממקומו.

הרמב"ן מספר שהמנהג בעיירות שבו היה גר, היה לומר 'א-ל מלך נאמן', בין ברכת אהבת עולם לקריאת שמע. הרמב"ן כותב שזה מנהג טעות. זאת משום שברכת 'אהבת-עולם' היא ברכת המצוות של מצוות קריאת שמע, ועל כן אסור להפסיק בינה לבין המצווה.

נראה פשוט שהרא"ש לא יסכים לדברי הרמב"ן הללו, וכשם שסבר שאין בעיה לומר אל מלך נאמן בין ברכת אהבת עולם לקריאת שמע, כך אין בעיה לענות אמן אחר ברכת החזן.

סיכום הסוגיא

רש"י סובר שבבית הכנסת בערב קוראים את ברכות ק"ש קודם זמן קריאת שמע, ולאחר מכן יוצא האדם ידי חובת קריאת שמע במה שקורא על המיטה.

- ◇ שאלנו על כך- כיצד אפשר לקרוא ברכות שהם קריאת שמע, כאשר עדיין אין חובת קריאת שמע?
- ◇ עוד שאלנו, כיצד יתכן שבזמן שקורא במטה קריאת שמע ומקיים את המצווה, הוא לא מברך קודם לכן ברכת המצוות ככל מצוה אחרת?

על כך הצענו 2 מענה דרך 2 שיטות שונות:

- שיטת רב עמרם והמאירי- ברכות ק"ש הן בעלי תפקיד כפול.
 1. הן חלק מהתפילה ולכן ניתן לברך אותם אף קודם זמן ק"ש.
 2. הן משמשות גם כברכת המצוות, ולכן אם קרא אותן בזמן ק"ש- הוא יצא ידי חובת ברכת המצוות, ואם קרא אותם שלא בזמנם- הוא מחויב לאחר מכן לקרוא קריאת שמע יחד עם ברכת אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על קריאת שמע.
(כלומר לפי גישה זו, אכן במידה שקורא ק"ש במיטה, הוא צריך לברך ברכה נוספת)
- שיטת הרשב"א והאבודרהם- ברכות ק"ש אינן שייכות כלל לברכות המצוות של ק"ש. כמו כן, אין כלל צורך לברך ברכת המצוות על ק"ש. על כן אין שום בעיה לברך ברכות ק"ש קודם זמן ק"ש, ואין גם צורך לאחר מכן- לברך ברכת המצוות על קריאת שמע.

👉 השלכות הלכתיות לשאלה האם ברכות ק"ש הן ברכות המצוות?

- האם מותר לומר א-ל מלך נאמן קודם קריאת שמע?
אם הן ברכות המצוות- אסור כי זה הפסק, אך אם הן אינן ברכת המצוות- אין בעיה בדבר.
- האם מותר לענות אמן אחר בכרת אהבה רבה של החזן?
אם הן ברכות המצוות- אסור כי זה הפסק, אך אם הן אינן ברכת המצוות- אין בעיה בדבר.

פרק שלישי תיקון חצות (ג.)

*בפרק זה ננסה להבין מדוע חשוב היה לעמרא אמתא איתנו עי אמרות דמ ברקיע ודמ בארץ.
נראה דמ כן עיננו פער בין הצורה מהמארא ביחס לזמן הרצוי להתפלל על החורבן לבין מה
עוצה המקורות הקבילה, ונפאוס תיכוף מצניין על הרב קוק שיישג בין המקורות.*

א. פשט הגמרא

- הגמרא בדף ג. עוברת לעסוק לדון בדעת ר' אלעזר במשנה:
ר' אלעזר סבר שסוף זמן קריאת שמע הוא עד סוף האשמורה הראשונה, שזה בעצם סוף החלק הראשון של הלילה.
- ◇ שאלה על כך הגמרא- מדוע נקט ר' אלעזר בלשון אשמורה הראשונה, ולא בשעה המדויקת שבה לדעתו יש לקרוא את קריאת שמע.
הגמ' מסבירה שיש שתי אפשרויות לחלק את אשמורות הלילה:
 - ◀ ניתן לחלק ל 4 חלקים שבו כל חלק הוא 3 שעות.
 - ◀ ואומרת הגמרא שלפי חלוקה זו היה לר' אלעזר לומר בפירוש שזמן ק"ש הוא עד 3 שעות.
 - ◀ כמו כן ניתן לחלק ל 3 חלקים שבו כל חלק הוא 4 שעות.
 - ◀ ואומרת הגמרא שלפי חלוקה זו היה לר' אלעזר לומר בפירוש שזמן ק"ש הוא עד 4 שעות.
- ☞ עונה על כך בגמרא שר' אלעזר רצה ללמד אותנו שיש משמרות ברקיע כמו המשמרות בשמים.
- לאחר מכן מביאה הגמרא ברייתא המתארת שבכל משמר ומשמר, יושב הקב"ה בשמים ושואג כארי (ובהמשך מבואר ששאגתו על החרבן).
עוד מתואר בברייתא שיש סימן לכל משמר. בראשונה- חמור נוער. בשנייה- כלבים צועקים ובשלישית- אישה מספרת עם בעל ותינוק יונה משדי אימו.
- ◇ הגמרא מנסה לברר לשם מה נצרכים כל הסימנים הללו?
שהרי, אם מדובר בסימנים של תחילת משמרת- אין צורך לסימן של המשמרת הראשונה, ניתן לראות שהיא מתחילה לפי צאת הכוכבים?
ואם מדובר בסימן לסוף משמרת- אין צורך לסימן של המשמרת האחרונה, שהרי רואים שהאיר היום?
על כך עונה הגמרא 2 תירוצים:
 - מדובר בסימן לסוף המשמרה הראשונה (4 שעות), האמצע של האמצעית (חצות), ותחילת האחרונה (8 שעות).
 - מדובר בסימן בסוף כל משמרת (4, 8, 12) והסיבה שיש צורך באחרונה למרות שניתן לזהותה על פי האור- היא משום שיש שישינים בבית עם חלונות סגורים, והאור לא נכנס אליהם.

ב. מדוע אנו צריכים לדעת על משמרות בשמיים?

דברי הגמרא זקוקים לכאורה תוספת ביאור. שהרי הגמרא שאלה מדוע צריך לכתוב 'סוף האשמורה הראשונה' ולא לכתוב במפורש עד 4 שעות. תשובת הגמרא היא שזה כדי ללמדנו שיש משמרות בשמים. אמנם התשובה לכאורה אינה ברורה- מדוע אנו צריכים לדעת שיש משמרות בשמים?
על עניין זה עונה הרשב"א וכך הוא כותב:

ונפקא מינה שיש על ישראל במשמרות הלילה להפיל רנה ותחנונים על חרבן הבית כענין שנאמר קומי רוני בלילה לראש אשמורות כך פי' רבינו האי גאון ז"ל

הרשב"א מבאר שר' אליעזר רצה ללמד אותנו הלכה, והיא- שבשעות החלפת המשמרות יש להתפלל על חרבן הבית, כשם שהקב"ה בשעות אלו יושב ומיצר על החרבן.

קעת מובן מדוע היה חשוב לנו לדעת על משמרות השמים.

אכן השו"ע הביא להלכה את דברי גמרתנו כפי שהסביר הרשב"א, וכך הוא כותב:

המשכים להתחנן לפני בוראו יכוין לשעות שמשנתנות המשמרות, שהן בשליש הלילה ולסוף שני שלישי הלילה ולסוף הלילה, שהתפלה שיתפלל באותן השעות על החורבן ועל הגלות, רצויה.

ג. מתי יש להיות מיצר על החרבן-חצות או בין האשמורות?

ממה שראינו עד כאן נראה- שהזמן הנכון להיות מיצר בו על החרבן הוא בין האשמורות. כלומר בשעות-4,8,12 של הלילה.

אמנם בעל ה'מגן אברהם' מעיר על דברי השולחן ערוך בזה הלשון:

המקובלים האריכו בענין תפלת חצות

וברקנטי פרשת בראשית כתב וזה לשונו: "ויש אומרים זמן בקשת רחמים הוא סוף הלילה ואני אכריע כי בחצות ראוי לבקש רחמים על כנסת ישראל ועל בניה, ובסוף הלילה יבקש צרכיו ובקשה זו צריכה בנפילת אפים ע"כ.

ובגמרא דילן לתירוץ הראשון דנתן סימן לאמצעיית דאמצעייתא והיינו חצות משמע דעת רצון הוא ולתירוץ השני לא משמע כן.

'המגן אברהם' כותב שבניגוד לדברי השו"ע שפסק שיש להיות מיצר על החורבן בין האשמורות- המקובלים כתבו שיש לעשות כן דווקא בזמן חצות. המגן אברהם ציין שדברי המקובלים יכולים להסתדר חלקית עם דברי הגמרא לפי תירוץ הראשון- שם נאמר שהסימנים הם בסוף המשמרה הראשונה ואמצע האמצעיית, ותחילת הראשונה. לפי זה יוצא שאכן שחצות הוא זמן הראוי להתפלל, שהרי זה באמצע של המשמרה האמצעיית.

אמנם, מענין לציין שהרשב"א דווקא טרח להוציא את הזמן הזה מהזמן שבו יש להתפלל על החרבן וכך הוא כתב בהמשך דבריו:

ומאי דקא חשיב משמרה אמצעיית באמצעייתא נפקא מינה לאכילת קדשים שהן נאכלין עד חצות.

כלומר, הרשב"א כותב שכל הסימנים נועדו בשביל לדעת מתי יש להיות מיצר על החרבן. אמנם דווקא הסימן של חצות- נועד לעניין אחר של זמן אכילת קדשים.

לכאורה זה תמוה, מדוע לא הציע הרשב"א שאף זמן זה נועד לעת תפילה? ובכך הוציא כל אפשרות שהגמרא תסתדר עם דברי המקובלים?

פרק רביעי [דף ד.:-] סוף זמן קריאת שמע לכתחילה והאם יש איסור אכילה קודם ק"ש?

במשנה הראשונה במסכת, מופיעות 3 דעות בנוגע לסוף זמן קריאת שמע:

1. ר' אליעזר - עד סוף האמורה הראשונה.
2. חכמים - עד חצות.
3. רבן אמריאל - עד שיצאה צמוד השחר.

דעות אלו צוסקות לכאורה בזמן האחרון שניתן לקרוא בו קריאת שמע (אמנם ביחס לדעת חכמים אין הדבר ברור, ונצטק בצניין בי"ה בפרק הבא)

בפרק זה, נתמקד במהלך האמרא בדף ד.:-: ודק מהלך זה, ננסה להבין האם ישנו זמן מוקדם יותר, שבו נכון לכתחילה לקרוא קריאת שמע, ואף ננסה לבחון האם ישנה ביצה לאכול או לפטום קודם קריאת שמע.

ב. פשט הסוגיא:

○ הגמרא פותחת בדעת חכמים הסוברים שסוף זמן קריאת שמע הוא בחצות.

◇ שואלת על כך הגמרא: כדעת מי סוברים חכמים - אם דעתם כר' אליעזר, שיאמרו שסוף זמן קריאת שמע הוא עד סוף האשמורה הראשונה? ואם דעתם כרבן גמליאל, שיאמרו שסוף זמן קריאת שמע הוא עד עלות השחר?

▽ שאלת הגמרא לא ממש ברורה, מדוע מניחה הגמרא שלחכמים לא יכולה להיות דעה עצמאית, והיא שסוף זמן קריאת שמע הוא עד חצות?

📖 רש"י מסביר שכוונת הגמרא היא שיש בעצם 2 אפשרויות להבנת המילה בפסוק "בשכבך"

- אפשרות אחת - שיש לקרוא קריאת שמע בזמן שהולכים לישון.
 - אם סבורים כך חכמים הרי דעתם כר' אליעזר, ונכון היה שיפסקו שסוף זמן קריאת שמע הוא עד סוף האשמורה הראשונה, שזה הזמן שבני אדם הולכים לישון.

- אפשרות שניה - שיש לקרוא קריאת שמע בכל זמן שאנשים עדיין ישנים.
 - אם סבורים כך חכמים הרי דעתם כרבן גמליאל שפסק שיש לקרוא קריאת שמע עד הבוקר, ולא לפסוק שיש לקרוא עד חצות, שהרי זה זמן שעדיין אנשים ישנים בו.

◀ על כך עונה הגמרא שחכמים סבורים כרבן גמליאל שעקרונית ניתן לקרוא קריאת שמע כל הלילה. אלא שאמרו חכמים לקרוא עד חצות, בכדי להרחיק את האדם מהעבירה, שאם ידע שיש לו זמן רב לקריאת שמע, הוא עלול להירדם ולשכוח מקריאת שמע.

☞ כעת מביאה הגמרא ברייתא שאמורה לסייע לכך שחכמים אמרו כן בכדי להרחיק את האדם מן העברה, וכך כתוב בברייתא:

חכמים עשו סייג לדבריהם, כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר: אלך לבית ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא, ואחר כך אקרא קריאת שמע ואתפלל. וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה.
אבל אדם בא מן השדה בערב, נכנס לבית הכנסת, אם רגיל לקרות קורא, ואם רגיל לשנות שונה, וקורא קריאת שמע ומתפלל, ואוכל פתו ומברך.
וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה...

ג. כיצד הברייתא מסייעת לדברי הגמרא בהתחלה?

דברי הגמרא הללו זקוקים לביאור: משום שהגמרא באה להוכיח שהסיבה שחכמים אמרו שיש לקרוא קריאת שמע עד חצות, הוא בשביל להרחיק את האדם מן העבירה. אך הגמרא מביאה ברייתא שכלל לא מזכירה את העניין שיש לקרוא קריאת שמע עד חצות?
נחזור להביא את תחילת לשון הברייתא:

חכמים עשו סייג לדבריהם, כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר: אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא, ואחר כך אקרא קריאת שמע ואתפלל. וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה.

מדברי הגמרא בגרסה זו, כלל לא מובן על איזה סייג מדובר. הברייתא אומרת שחכמים עשו סייג 'בכדי' למנוע מציאות שבה אדם יאכל וישתה ואח"כ ירדם. אך לא ברור מהו הסייג שעשו חכמים וכיצד הוא אמורה למנוע מציאות זו. העובדה שדברי הברייתא לא מפורשים מספיק, גרמה לכך שהראשונים הבינו אותה בפירושים שונים, כאשר לכל הבנה, יש גם משמעות הלכתית שונה.

קעת נציג את ההבנות השונות של הראשונים:

ד. שיטת הרא"ש - הסייג הוא שלא לאכול קודם קריאת שמע

כך כותב הרא"ש (א, ט):

ר"ג אומר עד שיעלה עמוד השחר - אמר ר"י אמר שמואל הלכה כר"ג מ"מ אין לו לאכול ולא לשתות עד שיקרא ויתפלל שלא יחטפנו שינה.

מלשון הרא"ש נראה שהוא הבין את דברי הברייתא, שהסייג הוא שלא לאכול קודם קריאת שמע. על כן כתב הרא"ש שאף אם נפסוק כרבן גמליאל שהלכה יש לקרוא קריאת שמע כל הלילה, עדיין יש איסור לאכול קודם קריאת שמע, בכדי להרחיק את האדם מן העברה.
על פירוש זה יש לשאול: הרי הגמרא באה להביא ראיה לדעת חכמים שהסיבה שיש לקרוא קריאת שמע עד חצות הוא בכדי להרחיק את האדם מן העברה? והרי לפי פירוש הרא"ש הברייתא עוסקת בכלל בנושא אחר של איסור אכילה?

את התשובה לשאלה זו, ניתן להוציא מדבריו של הרב דוד טעביל בספרו 'דברי דוד' (ברכות ד: ד"ה 'חכמים' (היום מודפס בהוצאות רבות בתוך ספרו המפורסם 'נחלת דוד) וכך הוא כותב:

מדברי הרא"ש לקמן סי' ט' [נראה]... דהך סייג דהכא- היינו שאינו רשאי לאכול קודם תפלת ערבית, והא דמייתי ראייה לענין ק"ש דעד חצות אף דאינו ענין כלל לסייג דהכא, מכול מקום מייתי ראייה כי היכי דמצינו דעשו סייג לענין אכילה הכא נמי הך דאמרי עד חצות הוא גם כן משום סייג, ולפי זה הך ברייתא אתיא ככולי עלמא אפילו כר"ג....

כלומר הרב דוד טעביל אומר שאכן לפי הרא"ש, הברייתא אינה עסוקה באותו הסייג שבה עסקה הגמרא. אלא שהגמרא רצתה ללמוד מן הברייתא שכשם שחכמים עשו סייג שלא לאכול קודם ק"ש בשביל להרחיק את האדם מן העברה. כך אצלנו במשנה עשו חכמים סייג שלא לקרוא קריאת שמע לאחר חצות מאותו הטעם.

מדברי הרא"ש למדנו שישנה גזרה חדשה והיא שישנו איסור לאכול קודם התפילה!!

ה. תלמידי רבינו יונה - חובה לכתחילה לקרוא קריאת שמע בצאת הכוכבים (ואף אין לאכול לפני)

שיטת תלמידי רבינו יונה דומה מאוד לשיטת הרא"ש. הדמיון הוא בכך שאף מדברי רבינו יונה נראה שהברייתא לא עסקה באותה גזרה שבה עסקה הגמרא- גזרת חצות.

אך לפי דברי תלמידי רבינו יונה, הגזרה המופיעה בברייתא היא רחבה הרבה יותר מאיסור אכילה קודם קריאת שמע. לדעתם הברייתא מלמדת אותנו שחובה על האדם לקרוא קריאת שמע מיד בצאת הכוכבים (אלא שבדיעבד יכול לשיטת חכמים לקרוא עד חצות). מעבר לכך, סוברים תלמידי רבינו יונה שישנו גם איסור לאכול קודם שיקרא קריאת שמע וכפי שפירש הרא"ש.

וכך לשונם:

ומיהו בין חכמים בין רבן גמליאל כולו מודו דלכתחלה צריך לקרותה מיד בצאת הכוכבים

תדע דהא אמרינן לקמן (דף ד ב) כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב וכו'-ורוצה לומר שאפילו כשיבא מן השדה קודם זמנה אין לו לומר כיון שלא הגיע עדיין עונת זמן קריאת שמע אוכל ואשתה תחלה

אלא יש לו לקרות תחלה או לשנות עד יציאת הכוכבים ויקרא קריאת שמע ויתפלל ואח"כ יאכל וכיון דחזינן דאפילו כשיבא קודם זמנה חששו שמא יבא לידי פשיעה והצריכוהו לקרות או לשנות כדי שיתפלל מיד שמעינן דדברי הכל שצריך לכתחלה לקרות מיד ביציאת הכוכבים

אף לשיטתם ביאר הרב דוד טעביל כפי שביאר בשיטת הרא"ש, שלמרות שהגמרא והברייתא לא עוסקות באותה גזרה, למדה הגמרא מן הברייתא שכשם שחכמים גזרו לקרוא ק"ש לכתחילה בצאת הכוכבים ואף לא לאכול קודם לכן, בכדי להרחיק את האדם מן העברה. כך גזרו חכמים במשנה שקריאת שמע היא עד חצות (לשיטת רבינו יונה, הפירוש הוא שלאחר מכן- אין לקרוא קריאת שמע- עניין זה התבאר בע"ה לקמן בסוגיה השישית).

מדברי תלמידי רבינו יונה למדנו גזרה נוספת, והיא שלכתחילה יש להתפלל מיד בצאת הכוכבים

ובנוסף קיימת הגזרה שנלמדה מדברי הרא"ש שישנו איסור לאכול קודם התפילה!!

1. שיטת הריטב"א – הסייג בברייתא כסייג המשנה: גזרת חצות

בניגוד ל-2 השיטות שהצגנו לעיל, שהבינו שהברייתא בא להוסיף גזרות נוספות בעניין קריאת שמע. נראה שהריטב"א הבין את דברי הברייתא באופן שונה, וכך הוא כותב (ברכות דף ד: ד"ה 'וכל העובר'):

וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה. כלומר מי שהוא מתאחר לקרות קריאת שמע לאחר חצות. אבל אין רוצה לומר שאם יאכל קודם שיקרא קריאת שמע שיהיה חייב מיתה. אבל מן הראוי הוא שכיון שהגיע זמן קריאת שמע שלא יאכל עד שיקרא קריאת שמע. וכן נמי בתפלת המנחה:

מדברי הריטב"א נראה שהברייתא עסקה באותה גזרה ממש שבה עסקה המשנה- גזרת ק"ש עד חצות.

לפי הריטב"א זוהי גזרת חכמים שאמורה להגביל את האדם מן החטא. הריטב"א כותב שעניין האכילה קודם ק"ש, היא רק עניין שלא ראוי ולא יותר מכך. **על דברי הריטב"א יש לשאול-** והרי הברייתא כותבת שחכמים עשו סייג לדבריהם ומיד מזכירה את עניין האכילה, ולפי דברי הריטב"א לכאורה אין קשר בין הדברים? **תשובה לשאלה זו ניתן גם כן למצוא בדבריו של ר' דוד טעביל, שעל אף שחי שנים רבות לאחר הריטב"א, נראה שלא ראה את דבריו, והעלה רעיון זה בעצמו, וכך הוא כתב:**

אך לולי דבריהם (של הרא"ש ורבינו יונה שהבאנו קודם) היה נראה לפרש דברי הברייתא, דהברייתא לא איירי כלל בסייג דאיסור אכילה, רק דהסייג דברייתא מיירי דלא ליקרי ק"ש אחר חצות וכחכמים דמתניתין.. והא דאמר שלא יהא אדם כו' היינו דאם יהיה לו שהות עד עמוד השחר ממילא יבוא לאכול ולשתות ולישן ויאמר עדיין יש לי שהות, אבל במה שעשו עד חצות ממילא יפרוש מעצמו ולא יאכל כו' דיתירא פן יעבור הזמן, ובזה אתיין דברי הגמרא כפשוטו דמייתי ראייה על סייג דעד חצות.

כלומר ר' דוד טעביל מציע שהברייתא עסקה אך ורק בגזרת איסור ק"ש לאחר חצות. אלא שהברייתא ביארה שגזרה זו תגרום גם לכך שאדם לא ירצה לאכול קודם לכן, משום שהוא יודע שיש לו זמן מוגבל לקריאת שמע. אבל אם היה מותר לו לקרוא כל הלילה, יתכן שהיה אוכל קודם ואח"כ שוכח.

מדברי הריטב"א יוצא, שאין שום גזרה נוספת שנלמדה מדברי הברייתא, מעבר לגזרת ק"ש עד חצות שכבר נאמרה במשנה.

ז. האם יש איסור אכילה לפני קריאת שמע של ערבית?

עד כה למדנו הסברים שונים לסייג המופיע בברייתא שבדף שלפנינו (דף ד.):

- חובת ק"ש לכתחילה מיד בחצות (רבינו יונה).
- איסור אכילה קודם ק"ש. (רא"ש)
- איסור אמירת קריאת שמע לאחר חצות. (ריטב"א)

ציינו לעיל, שלכאורה מדברי הרא"ש מתחדש שישנו איסור לאכול לאחר חצות.

אמנם אם נדייק ונעיין בגמרא בשבת (י.) נראה שגם משם עולה הנקודה שיש איסור אכילה קודם תפילה, ואף תפילת ערבית בעניין זה (בכדי לא להאריך לא נביא את דברי הגמרא שם).

אם כן, נשאלת השאלה האם עולה חידוש להלכה מפירושו של הרא"ש לברייתא, או שסך הכול מדובר בעוד ברייתא, המספרת לנו על הלכה שכבר ידועה לנו?

רבי יצחק בלאזר המכונה גם **ר' איצ'לה פטרבורגר** (מראשוני תנועת המוסר ומגדולי תלמידיו של רבי ישראל מסלנט) כותב בספרו **'פרי יצחק'** שעדיין יש חידוש הלכתי בפירושו של הרא"ש לדברי הברייתא. משום שבמסכת שבת מבואר רק שיש איסור **לשבת בסעודה** קודם תפילת ערבית, **ואילו הברייתא שוללת אפילו טעימה מועטת.**

על כן, אם נאמר שאכן הברייתא גזרה שלא לטעום- תיאסר כל טעימה שהיא. אך אם נאמר כפירוש הריטב"א שהברייתא לא אסרה טעימה, אלא רק גזרה שתפילת ערבית תהיה עד חצות, בכדי שלא יתפתה האדם לטעום וע"י כך לשכוח את התפילה, יוצא שאין איסור ממש בטעימה, וכך הוא כותב:

אולם בעל תרומת הדשן בתשו' (סי' ק"ט) כתב דגם טעימה אסור והביא ראייה מדתניא לא יאכל קימעא משמע דאפי' טעימה אסורה...
 אבל לפי מה שכתבתי דהא דחכמים עשו סייג לדבריהן קאי על הא דק"ש הוא עד חצות הלילה יתבאר שפיר, והיינו דעיקר מה דהצריכו לעשות סייג היינו משום דחיישינן דע"י אכילה ושת' ושינה ימשוך שישן כל הלילה, אלא דלמא לא צריך לחוש דהא באמת אסור לאכול סעודה קבוע ולישן שינת קבע עד שיקרא ק"ש דהא תנן מפסיקין לק"ש ולכל דבר שהוא דאורייתא פוסק, אלא דמכול מקום הצריכו לעשות סייג שלא יקרא אלא עד חצות משום שלא יאמר האדם נהי דסעודה קבועה אסור מ"מ אלך לביתי ואוכל ואשתה קימעא ואישן קימעא היינו שינת עראי דזה מותר באמת, אבל מתוך שיאכל וישתה קימעא וישן קימעא חיישינן שמא ירדם וישן כל הלילה, לכך עשו חכמים סייג שלא יקרא ק"ש אלא עד חצות, ולכתחלה צריך לקרות מיד בצה"כ, וכיון דצריך לכתחלה לקרות מיד ממילא לא ילך לביתו לאכול ולשתות ולישן כ"א ילך לבהמ"ד אם רגיל לקרות כו',
 כן נראה לי סוגיא דשמעתא.

הפרי יצחק מביא שבעל 'תרומת הדשן' סבור שיש איסור לטעום כל טעימה שהיא לפני תפילת ערבית, כמבואר בברייתא – שלא יאמר ש'יאכל קמעא'. אך לפי הפירוש שאין כאן איסור אכילה, אלא רק הרחקה על ידי גזירת 'חצות' עולה שאין איסור בדבר.

ח. פסיקת ההלכה

כפי שראינו עד כה, יש מספר שיטות בהבנת הברייתא, כאשר יש חידושים הלכתיים לחלק מהשיטות.

קעת עלינו לברר כיצד הכריעו הפוסקים בנוגע לחידושים אלו.

ונתחיל בשאלה האם יש איסור אכילה לפני קריאת שמע, ומה גבולותיו:

בעניין זה פסק השולחן ערוך (אורח חיים- סימן רלה סעיף ב):

סעיף ב

אסור להתחיל לאכול חצי שעה סמוך לזמן ק"ש של ערבית, ואם התחיל לאכול אחר שהגיע זמנה, מפסיק וקורא ק"ש בלא ברכותיה וגומר סעודתו, ואח"כ קורא אותה בברכותיה ומתפלל.
 הגה: אבל אין צריך להפסיק לתפלה, הואיל והתחיל לאכול; אבל אם לא התחיל לאכול אף על פי שנוטל ידיו, צריך להפסיק (ר"ן פ"ק דשבת); ואם אין שהות להתפלל, מפסיק אף לתפלה (הראב"ד בהגהות פ"ג מהלכות ברכות).

אם כן- השולחן ערוך פוסק שאין לאכול לפני קריאת שמע, כבר מחצי שעה קודם לכן, ואף אם התחיל- חובה עליו להפסיק, וזאת כדעת רבינו יונה.
אמנם מעיר הרמ"א שאם קרא קריאת שמע, ורק לא יתפלל ערבית, אינו חייב להפסיק במידה והתחיל, משום שאין זו חובה מהתורה. אך אם לא התחיל, אפילו נטל ידיו חייב להפסיק.
עוד מעיר הרמ"א שאם כמעט ועובר זמן התפילה- חייב להפסיק מהסעודה אף לצורך תפילה.
אמנם המשנה ברורה (שם ס"ק טז) מגביל את האיסור וכותב- שאין איסור לטעום משהו לפני התפילה, כגון פירות, או אפילו לחם עד כביצה. (שלא כמו שיוצא לכאורה מהבנת רבינו יונה לברייתא)

האם חובה לקרוא קריאת שמע לכתחילה מיד בצאת הכוכבים?

בעניין זה פוסק השולחן ערוך:

סעיף ג

לכתחלה צריך לקרות ק"ש מיד בצאת הכוכבים, וזמנה עד חצי הלילה; ואם עבר ואיחר וקרא עד שלא עלה עמוד השחר, יצא ידי חובתו.
בסעיף זה נראה שהשולחן ערוך פוסק כהסברו של רבינו יונה, שלכתחילה צריך לקרא קריאת שמע מיד בצאת הכוכבים, אך מוסיף שזמנה עד חצות, ובדיעבד כל הלילה.

האם מותר להתעכב בקריאת שמע כשיש מישהו שיזכיר לו?

המשנה ברורה (ס"ק יח) **כותב** שעל אף שצריך לכתחילה לקרוא קריאת שמע מיד בצאת הכוכבים, מכל מקום אם אדם מעמיד שומר שיזכיר לו לקרא קריאת שמע ולהתפלל לאחר מכן- הוא יכול לכתחילה לעכב את תפילתו.

מה הדין במניין קבוע בשעה מאוחרת?

באגרות משה (ד, צט) **עולה היתר נוסף**, שכאשר יש מניין קבוע, זה נחשב כשומר ואפשר לסמוך על כך ולאכול לפני ערבית.

האם שעון מעורר, יכול להתיר לאכול קודם התפילה?

כתב בפניני הלכה (הלכות תפילה פרק כה סעיף ט)

מי שמוכרח לאכול לפני התפילה ואין לו זמן קבוע לתפילה ואין מי שיזכיר לו אח"כ לקרוא את שמע ולהתפלל, יכול לעשות לעצמו סימן שיזכיר לו להתפלל, כגון שיכוון שעון מעורר שיצלצל אח"כ, או שיבקש מחבירו לטלפן אליו ולהזכיר לו להתפלל,

סיכום הסוגיא:

- **נחלקו במשנה התנאים** מתי סוף זמן קריאת שמע של ערבית: האם זה עד 4 שעות (ר"א), עד חצות (חכמים) או עד עלות השחר (רבן גמליאל).
- **הגמרא מנסה לברר מהי סברתם של חכמים**, שאם לדעתם זמן קריאת שמע הוא בזמן שהולכים לישון- היה להם לסבור כר"א, ואם הוא כל זמן שישנים- היה להם לסבור כר"ג.
- **עונה הגמרא** שדעתם כרבן גמליאל שזמן קריאת שמע הוא כל הלילה אלא שרצו להרחיק את האדם מן העבירה
- **הגמרא מביאה ברייתא** המראה שחכמים רצו להרחיק את האדם מן העבירה.
- **הבעייתיות** בברייתא זו, שלא ממש ברור מהו הסייג שעשו בברייתא שבא להרחיק את האדם מן העברה
- **ונאמרו בזה 3 דעות:**
- **שיטת הרא"ש-** **הגזרה בברייתא היא שאין לאכול קודם תפילה**, ומכאן רואים שחכמים רצו להרחיק את האדם מן העברה, והוא הדין במשנה לעניין גזרת חצות.
- **שיטת רבינו יונה-** **הגזרה בברייתא היא שלכתחילה חובה לקרא קריאת שמע מיד בצאת הכוכבים ואף אין לאכול קודם תפילה**, ומכאן רואים שחכמים רצו להרחיק את האדם מן העברה, והוא הדין במשנה לעניין גזרת חצות.
- **שיטת הריטב"א-** **הגזרה בברייתא היא ממש כגזירת המשנה שלא לקרוא קריאת שמע לאחר חצות**, וזו ההוכחה שסיבת חכמים היא להרחיק את האדם מן העברה. לשיטה זו עניין האכילה הוזכר רק כדי לבאר שאם לא היינו גוזרים את 'גזרת חצות', יכלו האנשים לשכוח את קריאת שמע מחמת האכילה.

השלכות הלכתיות:

- ◀ האם חובה לקרוא קריאת שמע לכתחילה מיד בצאת הכוכבים?- לדעת רבינו יונה חובה, לשאר לא.
- ◀ האם מותר לטעום קודם קריאת שמע- לדעת רבינו יונה אסור, לשאר הדעות אין הכרח.

פסיקת ההלכה :

- ◀ **השו"ע פסק שאין לאכול חצי שעה קודם קריאת שמע.**
- ◀ **המשנה ברורה כתב שמותר לטעום משהו לפני.**
- ◀ **השו"ע פסק שלכתחילה יש לקרוא קריאת שמע מיד בצאת הכוכבים.**
- ◀ **אם העמיד שומר שיזכיר לו יכול לאחר** (משנה ברורה).
- ◀ **אם יש לו מניין קבוע יכול לאחר** (אגרות משה).
- ◀ **אם העמיד שעון מעורר שיזכיר לו- יכול לאחר** (פניני הלכה בשם הליכות שלמה).

פרק חמישי [דף ד.-:] קריאת התורה- חובת היחיד או הציבור?

בפרק זה נלמד על דניאל הצניין קריאת התורה:

1. האם מותר לצאת באמצעות קריאת התורה ומתי?
2. האם מותר לצניין אחר התורה בלמן קריאת התורה?

*דרך 2 דניאל אלה, נחן את השאלה האם חובת קריאת התורה- היא חובה המוטלת על היחיד
אם לאו? חובה ציבורית בלבד.*

א. האם מותר לצאת באמצע קריאת התורה ומתי?

כך נאמר בגמרא בברכות (דף ח. לקראת סוף העמוד):

אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי מנחם אמר רבי אמי: מאי דכתיב "ועוזבי ה' יכלו" – זה המניח ספר
תורה ויוצא.
רבי אבהו נפיק בין גברא לגברא.
בעי רב פפא: בין פסוקא לפסוקא מהו?
תיקו.

הגמרא מביאה מימרא בשם רבי אמי הקובעת שאסור לאדם לצאת מבית הכנסת בזמן שקוראים בתורה, והעושה כן עליו נאמר: "ועוזבי ה' יכלו". אמנם הגמרא מביאה שר' אבהו יצא בין עליה לעליה, ומשמע שבזה אין איסור. לאור כך הסתפקה הגמרא האם היתר זה שייך גם כשיוצא בין פסוק לפסוק, ונותרה הגמרא בספק.

בשיעור ניסינו לחשוב, מדוע יש איסור לצאת באמצע קריאת התורה, ומדוע כאשר יוצא בין עליה לעליה לא שייך איסור זה? בפשוט ענינו, שהתשובה טמונה בפסוק שממנו יצא האיסור- "ועוזבי ה' יכלו". לכאורה מפסוק זה יוצא שהאיסור נובע מכך שיציאה באמצע הקריאה יוצרת תחושה של זלזול בקריאה- כביכול האדם עוזב את דבר ה' ובוחר לעסוק בדבר אחר. על כן, כאשר האדם יוצא שלא בזמן שקוראים אלא בהפסקה בין העליות, אין בדבר תחושת זלזול. לאחר מכן ראינו שדברינו מפורשים בדברי אחד מגדולי הראשונים ר' מנחם המאירי בספרו 'קריית ספר' וכך הוא כותב:

... בעוד שהקורא קורא אסור לצאת מפני שהדבר דומה לפירוק עול וכמי שאין הקריאה חביבה עליו

אכן, כעת העניינים מבוארים ומתיישבים על ליבנו. אמנם, עדיין נותר מקום לחשוב ולשאול, האם לא אמורה להיות סיבה נוספת המונעת מאתנו לצאת בעת קריאת התורה? וכך שאל אחד מגדולי האחרונים הספרדים- ר' חיים פלאג' בספרו סמיכה לחיים (סימן ב):

יש לחקור, איך התירו לצאת בין גברא לגברא, נהי דלית מניעת כבוד התורה, מי פטרי מתקנת נביאים לקרוא הסדר בשבת ויום טוב?

כלומר, ר' חיים פלאג'י שואל שאלה מעניינת- לכאורה אדם שיוצא בעת קריאת התורה, "מפספס" חלק מהקריאה. על כן לכאורה יש למנוע מהאדם לצאת בשעת הקריאה גם אם הוא לא יוצר זלזול ביציאתו, שהרי אם יצא, כיצד יוכל להשלים את חובתו לשמוע את הקריאה בציבור?

שאלתו של ר' חיים פלאג'י: אע"פ שתורתנו לשאלה אמת עיונית ביותר, עניין קריאת התורה: האם באמת קריאת התורה הינה חובה המוטלת על כל יחיד ויחיד, או שאם זו חובה המוטלת על כל הצבור ואין היחיד מחויב בה בפני עצמו?

קוצט שנתנה על שאלה זו- נאטיק בעזר עניין השאלה שטענה הוא לשפוק אורי על נקודה זו:

ב. האם מותר לעסוק בעניין אחר בתורה בזמן קריאת התורה?

הגמרא בדף ח. ממשיכה בעניין נוסף הקשור לקריאת התורה, וכך נאמר שם:

רב ששת מהדרר אפיה וגרים, אמר: אנן בדידן ואינהו בדידהו.

הגמרא מספרת שרב ששת היה לומד בעניין אחר בעת קריאת התורה, והיה אומר שהוא עסוק בעניין אחד, ואילו הציבור עסוקים בעניין אחר.

אף דין זה מעורר אותנו לשאלה דומה לשאלתו של ר' חיים פלאג'י- כיצד רב ששת עסק בעניין אחר, וכיצד יצא הוא ידי חובה של קריאת התורה?

אך קודם שנענה על שאלה זו, ניגש לשאלתם של בעלי התוספות, שמראים שלכאורה מעשהו של רב ששת, סותר דין המופיע בגמרא במקום אחר, וכך לשון תוספות:

וא"ת והא' אמרינן בסוטה (פרק ז' דף לט.) מאי דכתיב וכפתחו עמדו כל העם (נחמיה ח)? כיון שנפתח ספר תורה חסור לספר אפי' בדבר הלכה.

תוספות מקשים על מעשהו של רב ששת שהרי מבואר בגמ' בסוטה, שברגע שנפתח ספר תורה, אין היתר לדבר בדבר הלכה, א"כ כיצד רב ששת עסק בלימוד תוך כדי קריאת התורה?

בעלי התוספות מציעים 3 תירוצים שונים ליישב בין הגמרות, וזה לשונם:

- ויש לומר התם איירי בקול רם כדי שלא יבטלו קול קריאת התורה והכא איירי בנחת. (והאי דקא מהדרר אפיה רבותא משמע אף על גב דמהדרר אפיה שנראה כמניח ספר תורה שפיר דמי והאי דאהדרר אפיה כדי שיכוון גרסתו.)
- ורב אלפס (מגילה פ"ד) כתב דהלכות גדולות מפרשי דוקא שיך שם עשרה אחריני אז יוכל ללמוד. אבל אין שם עשרה כי אם עמו לא. והכא מיירי שהיו שם עשרה בלא הוא
- ועוד תירץ האלפסי שאני רב ששת שתורתו אומנתו הוא. ואנן מסתבר לן כי האי תירוצא.

כלומר, תוספות מציעים 3 תירוצים שונים:

- כל האיסור לדבר הוא רק כאשר הדבר נעשה בקול ומפריע לשומעים, ורב ששת עשה זאת בלחש.
- כל האיסור הוא כאשר ללא האנשים שמדברים, אין עשרה שמקשיבים, ובכך מתבטלת קריאת הציבור, אבל אם יש עשרה בלעדי הלומד- אין בעיה בדבר, ובמקרה של רב ששת היו עשרה בלעדיו.
- יש היתר מיוחד לתלמיד חכם שתורתו אומנותו לעסוק בלימוד אחר בזמן קריאת התורה, אך היתר זה אינו שייך לשאר בני האדם.

הרב ישראל מאיר הכהן מראדין בעל ה"חפץ חיים" וה"משנה ברורה" מעיר בתוך ספרו "משנה ברורה" בחלק ההרחבות שנקרא "ביאור הלכה" שיש בעיתיות גדולה בשני התירוצים הראשונים של בעלי התוספות, ובכך גם גורם לנו להבין שיש הבדל מהותי בין שני התירוצים הראשונים לתירוץ האחרון וזה לשונו:

אמנם באמת שיטה זו תמוה לכאורה מאד דמאי מהני שיגרוס בלחש שלא יבטל שארי השומעים קריאת התורה, מכול מקום גם הוא מצווה לשמוע קריאת התורה? ואם ילמוד את למודו לא יתן לבו לשמוע מה שקורא הקורא ואפילו אם יש עשרה דצייתי מאי מהני לגבי ידיה הא על כל איש ואיש מוטל החיוב דתקנת עזרא?
ובאמת כבר תמה בזה הקדמון בעל שבולי הלקט על שיטה זו בסימן ל"ט והובא בב"י ומפני זה דחאה מהלכה.

בעל המשנה ברורה מעיר, שבעצם 2 התירוצים הראשונים רק מסבירים כיצד היחיד לא פוגע בקריאת הציבור: או כי הוא מדבר בלחש, או כי יש מניין בלעדיו. אך עדיין תירוצים אלו לא מסבירים כיצד זה פותר את היחיד מלשמוע את קריאת הציבור?

על כן, כותב בעל המשנה ברורה בשם אחד הראשונים- "שיבולי הלקט"- שאין לפסוק כתירוצים אלו להלכה, ואין להתיר ללמוד בלחש, וכן אין להתיר ללמוד כשיש מניין בלעדיו.

כעת נחשוב- מדוע המשנה ברורה לא שאל שאלה דומה על התירוץ האחרון המתיר למי שתורתו אומנותו ללמוד בעת קריאת התורה? נראה שהמשנה ברורה הבין שתירוץ זה בא להסביר שיש פטור מיוחד למי שכל היום עסוק בתורה מלשמוע קריאת התורה בציבור, אך שאר בני אדם מחויבים בדבר, ולא ניתן לפטור אותם רק בשל העובדה שהם לא מפריעים לציבור.

נמצאנו למדים שההבדל בין 2 התירוצים הראשונים של תוספות לתירוץ האחרון הוא: שלפי 2 התירוצים הראשונים- לא מוטלת כלל חובה על היחיד לשמוע קריאת התורה, וכל העניין הוא שהוא לא יפריע לציבור.
ואילו לפי התירוץ האחרון- ישנה חובה המוטלת על הציבור לקרוא בתורה (אלא שת"ח פטור ממנה)

ג. מחלוקת הרב חיים פלאגי והמשנה ברורה- מדוע מותר לצאת בין עליה לעליה?

כעת נשוב, לחלק הראשון של הסוגיא:

בחלק הראשון הבאנו את שאלתו של ר' חיים פלאגי- מדוע אנו מתירים לאדם לצאת בעת קריאת התורה בין עליה לעליה, והרי על ידי כך הוא "יפספס" חלק מקריאת התורה?

נענין בתשובתו של ר' חיים פלאגי לשאלה זו:

על כרחך נראה לי דלא היה תקנת נביאים לכל יחיד ויחיד שיקרא או ישמע קריאת ספר תורה בשבת ויום טוב, אלא שיקראו בשבת ויום טוב בציבור סדרו של יום, וכל שקראו בציבור סדרו של יום, אף אם יחידים לא שמעו – נתקיימה תקנתם

ר' חיים פלאג' עונה שהיחיד כלל לא מחויב לשמוע את קריאת התורה, וזוהי חובת הציבור בלבד. אמנם, כפי שראינו, בעל המשנה ברורה שלל בתוקף את האפשרות לומר שהיחיד לא מחויב בקריאת התורה, ובשל כך דחה את 2 תירוצי התוספות הראשונים. אם כן, צריכים אנו לראות כיצד יענה המשנה ברורה לשאלת ר' חיים פלאג'-כיצד אנו מתירים לאדם לצאת בין עליה לעליה והלוא הוא "יפספס" חלק מהקריאה. אכן, המשנה ברורה עונה על שאלה זו (קמו, ג) וכך הוא משיב:

והיינו כשכבר שמע קריאת התורה או שדעתו לבוא מיד וגם זה אינו מותר ל"א כשהוא לצורך גדול:

כלומר, המשנה ברורה לשיטתו מבאר, שלא יתכן שנתיר לאדם לצאת בעת קריאת התורה באופן ש"יפספס" את הקריאה. על כן, חייבים לומר שכל ההיתר הוא במציאות שהאדם כבר קרא בתורה, או לחילופין שיספיק לחזור קודם שיתחיל בעל הקורא את העליה הבאה.

ד. אדם שלא שמע את כל הקריאה, האם הוא צריך להשלים את הקריאה במקום אחר?

כפי שראינו, ישנה מחלוקת האם החובה לקרא בתורה הינה חובה המוטלת על כל יחיד ויחיד (כך סבר המשנה ברורה) או שזו חובה המוטלת על הציבור בלבד (כך סבר ר' חיים פלאג')

לשאלה זו, ישנה השלכה הלכתית נוספת והיא בשאלה- מה יהיה הדין באדם שלא שמע את כל הקריאה, האם הוא צריך להשלים את הקריאה במקום אחר?

ונחלקו בזה, גדולי הפוסקים של הדור האחרון- ר' משה פיינשטיין בעל ה"אגרות משה" והרב אליעזר יהודה ולדנברג בספרו "ציץ אליעזר":

כך כתב הרב משה פיינשטיין [אגרות משה אורח חיים סימן כג]:

בדבר קריאת התורה ודאי שצריך כל אדם לשמוע כל הקריאה שלא יחסר לו אף תיבה אחת שלא שמע, ובדיעבד אם חסר תיבה אחת ופסוק אחד-אם הקריאה הוא בשני וחמישי ומנחה בשבת ואף בקריאה דיר"ט, תלוי אם הוא רק בקריאה דג' פסוקים לא יצא, דהא אין פוחתין מג' פסוקים וכיון שהחסיר לשמוע אף תיבה אחת הרי חסר מג' הפסוקים...ואם היא קריאה ביותר מג' פסוקים אם שמע ג' פסוקים שלימים יצא.

אבל בקריאת הפרשה דשבת הרי לבד חיוב שמיעת ז' קרואים..איכא דין מצד מנהג קבוע בכל העולם לגמור את התורה בכל שנה ושנה. אך שאין לו עצה לזה דהצבור לא מטרחינן לחזור עוד הפעם בשביל יחידים, ואם יש מנין שלם שהחסירו לשמוע תיבות ופסוקים, יש להם אחר התפלה כשלא יהיה שוב טירחא לאלו ששמעו כל הקריאה לחזור ולקרא בברכה המקומות שהחסירו לשמוע.

וכך השיב הרב אליעזר יהודה ולדנברג:

פרק שישי- סוף זמן קריאת שמע הכרעה למעשה [ח:ט].

צסקנו פסקים הקודמים במחלוקת המצויה במשנה בנוגע לסוף זמן קריאת שמע.
 פסק זה ננסה לבחון דרך האמרות - כמי נפסק להלכה?
 ניווכח כי יש לכאורה סתירה מסוימת בצניין זה בין האמרות, ונראה שתכונות שונים אישור
 הסתירה שישפיעו על הפנת השיטות עצמם, לדוגמה:
 ○ האם רבן אמריא מודה לכתחילה שיש לקרוא עד חצות?
 ○ האם חכמים סבורים שלאחר חצות לא ניתן לקרוא קריאת שמע?

א. הסתירה לכאורה בין הגמרות

בגמ' בברכות דף ח (ח:) מופיע המשפט הקצר הבא:

אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה כרבן גמליאל

במשפט זה הגמרא מכריע רב יהודה בשם רב להלכה כדעת רבן גמליאל הסובר שניתן לקרוא קריאת שמע כל הלילה.

לפי כללי הפסיקה המקובלים - כאשר אמורא מכריע כתנא מסוים, ואין על כך חולק - כך אמורה להיות ההלכה. על כן היה לנו לפסוק להלכה שמתור לכתחילה לקרוא קריאת שמע כל הלילה כדעת רבן גמליאל.

אמנם מהגמרא בהמשך בדף ט. עולה לכאורה מסקנה שונה, וכך נאמר שם:

מעשה שבאו בניו וכו'.
 ועד השתא לא שמיע להו הא דרבן גמליאל?
 הכי קאמרי ליה: רבנן פליגי עילווך - ויחיד ורבים הלכה כרבים, או דלמא
 רבנן כוותך סבירא להו, והאי דקאמרי עד חצות - כדי להרחיק אדם מן
 העבירה?
 אמר להו: רבנן כוותי סבירא להו, וחייבין אתם. והאי דקאמרי עד חצות
 - כדי להרחיק אדם מן העבירה.

[נסביר את הגמרא כעת לפי הפשטות, בהמשך נציע ביאורים נוספים]

הגמרא מתייחסת לסיפור המופיע במשנה, שם מסופר שבניו של רבן גמליאל חזרו מאירוע שהסתיים לאחר חצות, ועדיין לא קראו קריאת שמע, ובניו של רבן גמליאל שאלו את אביהם האם הם יכולים עדיין לקרוא קריאת שמע?

הגמרא תמחה על הסיפור: וכי יתכן שעד עתה לא ידעו בניו של רבן גמליאל שדעת אביהם היא שניתן לקרוא קריאת שמע כל הלילה?

הגמרא משיבה על כך, שוודאי בניו של רבן גמליאל ידעו מהי דעת אביהם, אך בנוסף לכך הם גם ידעו שחכמים חלוקים עליו וסוברים שזמן קריאת שמע הוא עד חצות. על כן הסתפקו בניו כיצד לנהוג, כלומר היה ברור להם שיש לנהוג כדעת חכמים, זאת על פי הכלל - "יחיד ורבים הלכה כרבים", אך הם הסתפקו האם חכמים חלוקים עקרונית על רבן גמליאל וסוברים שהזמן האחרון של ק"ש

הוא עד חצות, או שמא אף הם מודים עקרונית לאביהם שזמן ק"ש הוא כל הלילה, אלא רק סברו שיש לגזור לכתחילה לקרוא עד חצות, אך בדיעבד ניתן כל הלילה. רבן גמליאל השיב להם שעקרונית-חכמים מודים לו, ולכן במצב שלהם פשוט שניתן לקרא כל הלילה.

מגמרא זו עולה לכאורה שיש לפסוק כחכמים, וזאת על פי הכלל- 'יחיד ורבים הלכה כרבים' ולכן לכתחילה- יש לקרוא קריאת שמע עד חצות, ורק בדיעבד ניתן לקרוא עד עלות השחר. זאת בניגוד להכרעה בדף ח. שם נאמר שיש לפסוק כרבן גמליאל ולפי זה ניתן לקרוא לכתחילה קריאת שמע כל הלילה?

הפרשנים ופוסקי ההלכה, התקשו אף הם ביחס בין הגמרות השונות, והציעו בזה הצעות שונות. אך קודם שנפרסם את הצעותיהם, נבחן כיצד הכריעה הרמב"ם בהלכה זו. וכך הוא כותב (הלכות קריאת שמע פרק א הלכה ט):

אי זהו זמן קריאת שמע בלילה מצותה משעת יציאת הכוכבים עד חצי הלילה, ואם עבר ואיחר וקרא עד שלא עלה עמוד השחר יצא ידי חובתו שלא אמרו עד חצות אלא כדי להרחיק אדם מן הפשיעה.

מדברי הרמב"ם נראה לכאורה שהכריע כדעת חכמים, שהרי הוא כתב שזמן קריאת שמע הוא עד חצי הלילה, ורק אם איחר ופשע יכול לקרוא עד עלות השחר. נראה לכאורה שהרמב"ם בחר את דברי הגמ' בדף ט. כעיקר שיש לפסוק כחכמים, זאת על פי הכלל- 'יחיד ורבים הלכה כרבים'.

אך עדיין נותרנו בשאלה- כיצד הכריע הרמב"ם כנגד הכרעה מפורשת בדף ח: שיש לפסוק כדעת רבן גמליאל שניתן לקרוא לכתחילה קריאת שמע כל הלילה?

בשאלה זו, נאמרו פירושים רבים, אך אנו נציע 2 פירושים מרכזיים של שני פרשני הטור- הב"ח והבית יוסף.

ב. הבנת הבית יוסף - הרמב"ם פסק כחכמים

כך כותב הבית יוסף:

ומשמע שהם מפרשים (ב"מס' ט"ב) דהא דאיפסיקא בגמרא (ח:): הלכה כרבן גמליאל היינו לאפוקי מרבי אליעזר דאמר עד אשמורת הראשונה אבל במאי דאמרו חכמים עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה הלכה כוונתיהו ד'יחיד ורבים הלכה כרבים הילכך אית לן למימר דכי פסק תלמודא הלכה כרבן גמליאל לגבי רבי אליעזר דוקא פסק ולא לגבי חכמים וכן משמע מדאמרינן בגמרא (ט.) גבי מעשה ובאו בניו מבית המשתה... "הכי קאמרי ליה רבנן פליגי עילוך ויחיד ורבים הלכה כרבים"

הבית יוסף מסביר שהרמב"ם קיבל את הכרעה הגמרא בדף ח: שהלכה כרבן גמליאל. אך הרמב"ם הבין הכרעה זו בצורה שונה ממה שהבנו אותה עד עכשיו:

הבית יוסף מסביר שהרמב"ם הבין שאין הכוונה שיש לפסוק כרבן גמליאל בכל דבריו. אלא רק בוויכוח העקרוני שלו מול ר' אליעזר- האם זמן ק"ש מהתורה הוא רק בזמן שהולכים לישון, שזה רק עד 4 שעות, או שהוא כל זמן שישנים וזה כל הלילה. בעניין זה הכריעה הגמרא בדף ח. שהלכה כרבן גמליאל, ואכן בעניין זה אף חכמים מסכימים.

אלא שרבן גמליאל וחכמים נחלקו בשאלה האם חכמים גזרו שלכתחילה יש לחייב את האדם לקרא עד חצות. בעניין זה הגמרא בדף ח כלל לא עסקה. את ההכרעה בסוגיא זו ניתן ללמוד מדף ט. שם מבואר שיש לפסוק כחכמים על פי הכלל- 'יחיד ורבים הלכה כרבים'.

אם כן לדעת הבית יוסף הרמב"ם הכריע כדעת חכמים, וסבר שמה שהכריע הגמרא בדף ח. כרבן גמליאל הוא רק בוויכוח מול ר"א, אך בוויכוח שלו מול חכמים- יש לפסוק כחכמים.

הב"ח מקשה על ביאורו של הבית יוסף בזו הלשון:

ותימה דלפי דבריו בחנם פסק תלמודא הלכה כרבן גמליאל דהא כולה הלכתא היא כחכמים והוה ליה לפסוק הלכה כחכמים

הב"ח מקשה שאם באמת רצתה הגמרא לומר שהלכה שלכתחילה יש לקרא ק"ש עד חצות ובדיעבד ניתן לקרא כל הלילה כדעת חכמים, מדוע כתבה הגמרא שהלכה כרבן גמליאל? הרי היה פשוט יותר לכתוב שהלכה כחכמים, ובכך למנוע את הבלבול שנוצר שנראה כאילו הכריעה הגמרא שלכתחילה ניתן לקרא ק"ש כל הלילה כדעת רבן גמליאל?

על כן מציע הב"ח ביאור אחר בדעת הרמב"ם:

ג. הבנת הב"ח – הב"ח פסק כרבן גמליאל

כך כותב הב"ח:

נראה מדבריהם (שם מהמ"ט ע"ב) דחכמים ורבן גמליאל לא פליגי בתחלת מצותה שהיא משעת יציאת הכוכבים עד חצות. ותרווייהו סבירא להו שאין רשאי להמתין לכתחלה אלא עד חצות ולא עד לאחר חצות ולא פליגי אלא בעבר ולא קרא קודם חצות דלחכמים כיון דעבדו סייג עד חצות ועבר שוב אינו קורא ואפילו קרא אחר חצות לא יצא ידי חובתו וכן פירש ה"ר יונה (א א ד"ה וחכמים) אליבא דחכמים אבל לרבן גמליאל אף על גב דעבר על הסייג קורא עד עמוד השחר ויצא ידי חובתו בדעיבד ואיפסיקא הלכתא כרבן גמליאל

בניגוד לדעת הבית יוסף, כותב הב"ח שהרמב"ם הכריע כדעת רבן גמליאל ולא כדעת חכמים, וכהכרעה של הגמרא בדף ח. אמנם מסביר הב"ח שעד עכשיו לא הבנו באמת מה סובר רבן גמליאל ומה סוברים חכמים: עד עכשיו הבנו שרבן גמליאל סובר שניתן לכתחילה לקרא ק"ש כל הלילה, ואילו לדעת חכמים לכתחילה יש לקרוא עד חצות, ובדיעבד כל הלילה. הב"ח אומר שאין זה נכון, אלא האמת היא כפי שביארו תלמידי רבינו יונה, שגם רבן גמליאל מודה שלכתחילה יש לקרא את קריאת שמע עד חצות. לשיטתם המחלוקת בין רבן גמליאל לחכמים הוא בעניין דיעבד: לדעת חכמים- היות וגזרנו לקרא עד חצות, אין היתר לקרא לאחר מכן, ואף אם יקרא- לא יצא ידי חובה. ואילו לדעת רבן גמליאל- אמנם לכתחילה יש לקרא לפני חצות, אך בדעיבד ניתן לקרא לאחר מכן. ממילא יוצא שהכרעת הרמב"ם היא ממש כדברי רבן גמליאל. הקושי בפירושו זה של הב"ח, הוא דברי הגמרא בדף ט. שם מבואר שרבן גמליאל אומר לבניו שאף חכמים מודים לו שק"ש היא כל הלילה, עוד עולה משם שיש לפסוק כחכמים משום שהם רבים ולא כרבן גמליאל. הב"ח מרגיש אף הוא בקושי זה, וכך הוא מתרץ:

הכי קאמרו ליה- רבנן פליגי עילוה דמן התורה אינו קורא לאחר חצות משום דבשכבך לא משמע כל זמן שכיבה אלא כשהוא מתעסק לילך ולשכב דהיינו עד חצות ותו לא ויחיד ורבים הלכה כרבים או דילמא רבנן כוותך סבירא להו דמן התורה זמנה עד עמוד השחר דבשכבך משמע כל זמן שכיבה והאי דקאמרו עד חצות ואח"כ אינו קורא כלל כדי להרחיק וכו' וכיון דמסתבר טעמך עבדינן כוותך והכא ודאי מסתבר טעמיה דרבן גמליאל דאע"ג דעבדו סייג מכל מקום אם עבר קורא [עד] עמוד השחר ויוצא ידי חובתו מן התורה דלא מצו חכמים לפטרו ממנו לאחר חצות

הב"ח מסביר שבניגוד למה שהבאנו עד עכשיו, בניו של רבן גמליאל לא שאלו את אביהם, האם גם חכמים מודים שניתן לקרוא כל הלילה בדיעבד. אלא שאלתם הייתה אחרת:

בניו של רבן גמליאל רצו לדעת האם מחלוקתם של רבן גמליאל וחכמים היא עקרונית בדין תורה- האם ק"ש מהתורה היא רק עד חצות בזמן שהאחרונים הולכים לישון, או שמן התורה קריאתה כל הלילה. אם אכן זו הייתה מחלוקתם, לא היה מנוס אלא להכריע כחכמים בדין תורה על פי הכלל שיחיד ורבים- הלכה כרבים.

אך אם גם חכמים מודים שמן התורה ניתן לקרוא כל הלילה משום שזהו הזמן שהולכים לישון, ורק מדרבנן גזרו חכמים שלא ניתן לצאת ידי חובה לאחר חצות. בזה ניתן להכריע כרבן גמליאל אף כנגד חכמים, משום שסברתו הגיונית יותר, שלא מסתבר לומר שאדם עבר על גזירת חכמים, לא יוכל לקרוא ק"ש ולצאת ידי חובה דאורייתא.

כלומר לפי הב"ח- הרמב"ם הכריע ממש כפי שנפסק בדף ת. שהלכה כרבן גמליאל, ואף הגמרא בדף ט למסקנה אינה קובעת שיש לפסוק כחכמים, אלא אדרבה יש לפסוק כרבן גמליאל. אלא שהרמב"ם סבר שרבן גמליאל מודה אף הוא שלכתחילה יש לקרא קריאת שמע עד חצות, ורק בדיעבד ניתן לקרא כל הלילה.

ד. שיטת השאגת אריה- יש לפסוק כפשטות דברי רבן גמליאל

עד עכשיו, עסקנו בפסיקת הרמב"ם, ודרכו למדנו 2 אפשרויות להבנת הגמרא. אך בעל ה"שאגת אריה" סובר שהכרעת הרמב"ם אינה ההכרעה הפשוטה, וכך הוא כותב:

...הדבר ברור... דלרבנן אם לא קרא קודם חצות קורא לאחר חצות... ולרבן גמליאל אפילו לכתחלה אין צריך לקרות קודם חצות.
וכיון דאיפסקא הלכתה כוותיה אפילו לכתחלה רשאי להמתין מלקרות עד קודם שיעלה עמוד השחר, וכדברי הרא"ש ז"ל ודלא כאחרונים באורח חיים סי' רל"ה שנמשכו אחר דעת הרמב"ם בזה...
וגם מה שהביא הב"י סעד לזה מדאמר בגמרא גבי מעשה ובאו בניו מבית המשתה... רבנן פליגי עילוון ויחיד ורבים הלכה כרבים... דמשמע בהדיא דבניו של ר"ג גופייהו היו סבורין דלית הלכתא כאבוהון היכא דפליגי על חכמים... אינו ראייה. דלא עדיפי בניו מחכמים דפליגי עליה ואפילו הכי פסק שמואל הלכה כר"ג.

בעל השאגת אריה טוען, שהקושי בין 2 הגמרות כלל לא קשה. זאת משום שהכרעת הגמ' בדף ח. היא ברורה והחלטית, והיא שיש לפסוק כדעת רבן גמליאל, ופירוש הדברים שניתן לקרא ק"ש כל הלילה אף לכתחילה. אמנם הגמרא בדף ט. מביאה שבניו של רבן גמליאל סוברים שיש להכריע כדעת חכמים שלכתחילה יש לקרא ק"ש עד חצות. אך אין דעתם מחייבת אותנו להלכה שהרי זו שיטה של תנאים ככל שיטה אחרת, וכשם שהכרענו כדעת רבן גמליאל ולא כדעת חכמים, כך ניתן גם להכריע כנגד דעתם של בניו של רבן גמליאל.

אם כן- לפי השאגת אריה יוצא שלכתחילה ניתן לקרא קריאת שמע כל הלילה וכדעת בניו של רבן גמליאל.

ה. פסיקת ההלכה

כך כתב בעל המשנה ברורה בחלק 'ביאור הלכה':

המחבר סתם כדעת הרמב"ם והסמ"ג ודלא כדעת הרשב"א והרא"ש דס"ל דלא קי"ל
 כחכמים דעשו סייג עד חצות
 ועיין בשאגת אריה סימן ד' שדעתו לדינא כדעת הרשב"א והרא"ש והאריך לדחות
 דברי הב"י.. ואין דבריו שם מוכרחין לדחות דברי הב"י.. מ"מ רובא דרבוותא קיימי
 בשיטת השו"ע ..
 ובמקום הדחק כגון שהוא מלמד תורה לאחרים וכהאי גוונא אפשר דיכול לסמוך על
 שיטת הרא"ש לאחר עד אחרי חצות וכן משמע במגן גבורים

כלומר, בעל המשנה ברורה מציין שהשו"ע פסק כדעת הרמב"ם שיש לכתחילה לקרא קריאת שמע
 עד חצות ורק בדיעבד ניתן לקרא קריאת שמע כל הלילה.

אך מביא בעל המשנה ברורה שה"שאגת אריה" חולק וסובר שאף לכתחילה ניתן לקרא קריאת שמע
 כל הלילה, וכתב בעל המשנה ברורה שיש מצבים שניתן לסמוך על שיטתו, כגון במקרה שהוא מלמד
 תורה לאחרים, ואם יתפלל קודם חצות, ימנע לימד תורה מקהל לומדים גדול.

פרק שביעי- המלך הקדוש והמלך המשפט [יב]:

כפרק זה נצטוק בדין הקשור לצערת ימי תשובה, והוא אמירת "המלך הקדוש" במקום הא-ל הקדוש וכן "המלך המשפט במקום" מלך אוהב צדקה ומשפט.
 נדון במקרה ואדם התפלל ואמר הא-ל הקדוש במקום המלך הקדוש- האם צריך לחזור? והאם יש הכרח בזה בין טעות בהמלך הקדוש לטעות בהמלך המשפט.

א. הצגת הגמרא והבעייתיות שבה

הגמרא בדף יב: עוסקת בדיני אמירת 'המלך הקדוש' בברכת אתה קדוש, וכן בדיני 'אמירת המלך המשפט' בברכת המלך המשפט.

המתבונן בגמרא זו יבחין שהיא בנויה מ2 חלקים, כאשר לא ממש ברור היחס בין החלקים השונים, וגם כל חלק בפני עצמו דורש ברור.

ראשית נביא את דברי הגמרא בחלק הראשון:

ואמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב בכל השנה כולה אדם מתפלל הא-ל הקדוש מלך אוהב צדקה ומשפט חוץ מעשרה ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים שמתפלל המלך הקדוש והמלך המשפט
 ורבי אלעזר אמר אפילו אמר הא-ל הקדוש יצא שנאמר (ישעיהו ה, טז) ויגבה ה' צבאות במשפט והא-ל הקדוש נקדש בצדקה אימתו ויגבה ה' צבאות במשפט אלו עשרה ימים שמר"ה ועד יוה"כ וקאמר הא-ל הקדוש

מדברי רבא בר חיננא בשם רב אנו למדים, שבעשרת ימי תשובה יש צורך לחתום בברכת "אתה קדוש"- "המלך הקדוש", וכן בברכת "השיבה שופטינו"- "המלך המשפט".

אמנם לכאורה רבה בר חיננא סבא לא מתייחס לשאלה מה יהיה הדין במידה ואדם ושכח ואמר הא-ל הקדוש, האם יצטרך לחזור או לא?
 אמנם ר' אלעזר שלכאורה חולק עליו, כותב שאם אמר ה'אל הקדוש' יצא, ומכאן לכאורה ניתן להבין שדעת רבה בר חיננא סבא, שאם אמר הא-ל הקדוש- חייב לחזור.

אך גם זה לא ברור דיו משום שהמקור של ר' אלעזר לדבריו שאם אמר ה'אל הקדוש'- יצא, הוא מן הפסוק העוסק בהקב"ה בזמן עשרת ימי תשובה, ושם הוא נקרא הא-ל הקדוש. ממקור זה היה ניתן להבין שלכתחילה יש לקרוא לקב"ה אף בזמן עשרת ימי תשובה- הא-ל הקדוש.

אם נסכם את הדברים נאמר שכבר מהחלק הראשון לא ממש ברור האם אנחנו עוסקים בשאלה, האם יש לומר לכתחילה ה'אל-ל הקדוש' בזמן עשרת ימי תשובה, או שמא ודאי שצריך לומר וכל הויכוח הוא רק בשאלה מה קרה אם שכח- האם יצטרך לחזור?

כעת ניווכח שאף בחלק השני של הגמרא קיים בלבול דומה, וכך נאמר בגמרא:

מאי הוה עלה?

אמר רב יוסף הא-ל הקדוש ומלך אוהב צדקה ומשפט רבה אמר המלך הקדוש והמלך המשפט והלכתא כרבה:

הגמרא לכאורה מתייחסת למחלוקת שהוזכרה לעיל, בדבר אמירת המלך הקדוש, ושואלת מה נפסק להלכה.

הגמרא מביאה מחלוקת בעניין זה בין רבה לרב יוסף, כאשר מלשונם נשמע שהמחלוקת היא האם בכלל יש לומר המלך הקדוש והמלך המשפט, או שמא יש לומר הא-ל הקדוש ומלך אוהב צדקה ומשפט, ולא נשמע שהמחלוקת שלהם עוסקת בכלל בשאלה מה קרה אם טעה ואמר הא-ל הקדוש. הגמרא הכריעה כרבה.

אם כן, נותרה לנו השאלה- מה הדין במקרה וטעה ואמר הא-ל הקדוש- האם יצא או לא?

אם נסכם, נוכל לומר שהגמרא מותירה אותנו בבלבול האם היא עוסקת בשאלה אם כלל צריך לומר המלך הקדוש והמלך המשפט בזמן עשרת ימי תשובה, או שעיקר העיסוק שאלה הוא מה הדין במידה והאדם טעה, וממילא נשארנו גם בשאלה למסקנה- מה הדין במקרה והאדם טעה?

לאור בלבול זה, הציעו הראשונים הצעות שונות בפירוש הגמרא, וכעת נציג את השיטות השונות.

ב. שיטת הר"ף ותוספות: אם אמר בדיעבד הא-ל הקדוש- לא יצא

כתב הר"ף (ו):

ומדאסיקנא הכי, שמע מינה דליתא לדרכי אלעזר דאמר: אם אמר "האל הקדוש" ר"האל המשפט" - יצא; אלא לא יצא, וכיוון שלא יצא - צריך לחזור, וכן הלכתא.

מדברי הר"ף עולה שהכריע שאם אמר הא-ל הקדוש והא-ל המשפט- לא יצא ידי חובה.

עיקר הוכחתו של הר"ף לדין זה, הוא מלשוננו של ר' אליעזר שאמר שאם אמר המלך הקדוש- יצא. מלשון זו מבואר שכנראה רבה בר חיננא סבא חולק עליו בעניין זה וסובר שאף בדיעבד- לא יצא.

לאור כך מבין הר"ף שאף המחלוקת בין רבה לרב יוסף עוסקת בשאלת ה'בדיעבד'. והיות ונפסק שיש לומר המלך הקדוש- הכוונה היא שאף בדיעבד אם אמר הא-ל הקדוש לא יצא.

כשיטת הר"ף נקטו גם בעלי התוספות, וכך הם כתבו:

והלכתא כותיה דרבה. דצריך לחתום המלך הקדוש והמלך המשפט ואם לא אמר מחזירין אותו.

[בעלי התוספות ממשיכים ומביאים דעה שגם את התוספות האחרות שאומרים בעשרת ימי תשובה, כגון זכרנו לחיים' ועוד חייבים לומר, ואם לא אמר חייב לחזור, אך לבסוף דוחים תוספות דעה זו, משום שאלו תוספות מאוחרות, ואינן מעיקר הברכה].

ג. שיטת הר"ה- אם אמר בדיעבד הא-ל הקדוש- יצא

והלכתא כרבה למעבד הכי לכתחילה, ואי שני, לא מהדרין ליה, דלית לן ראייה מהכא לאהדורי. ודאמר רבה בר בר חנה משמיה דרב שמתפלל אדם המלך הקדוש והמלך המשפט בעשרה ימים שבין ר"ה ליום הכיפורים, לכתחילה קאמר שמתפלל כך. ור' אלעזר אומר: אם אמר האל הקדוש והאל המשפט יצא, בדיעבד קאמר., ולא פליגי, אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא.

ר' זרחיה הלוי, המכונה הרז"ה בספרו המאור הקטן, (ספר השגות על הר"ף) חולק על הר"ף וסובר שלהלכה יש לפסוק שאם שכח ואמר הא-ל הקדוש במקום המלך הקדוש, הוא יצא ידי חובה ולא צריך לחזור שוב.

בביאור הגמרא מסביר ר' זרחיה שמדברי רבה בר חיננא סבא נשמע שכל מה שהוא דיבר זה לכתחילה בלבד.

עוד מסביר ר' זרחיה הלוי שאכן מדברי ר' אלעזר נראה שהוא סובר שאם אמר בדיעבד הא-ל הקדוש-יצא. אך כלל לא מוכרחים לומר שרבה בר חיננא סבא חולק עליו. אלא אדרבה יש לפרש שר' אלעזר רק מפרש את דברי רבה בר חיננא ואומר שאמנם לכתחילה יש לומר המלך הקדוש, אך בדיעבד יצא גם אם אמר הא-ל הקדוש.

נראה שלפי דבריו, יש להסביר את המשך הגמרא שנחלקו רבה ורב יוסף- האם בכלל יש לומר המלך הקדוש והמלך המשפט, ולהלכה נפסק שיש לומר, אך כל זה לכתחילה, אמנם במידה ואמר הא-ל הקדוש- יצא בדיעבד.

ד. מה קורה אם אמר המלך המשפט במקום מלך אוהב צדקה ומשפט?

לכאורה ממה שלמדנו עד כה יוצא:

שלפי הר"ף ובעלי התוספות- אם אמר המלך המשפט במקום מלך אוהב צדקה ומשפט- לא יצא ידי חובה.

ולפי הרז"ה- יצא ידי חובה ואינו צריך לחזור.

אמנם אם נדקדק בלשון הר"ף יתכן שנגלה שהכרעה זו כלל אינה מוכרחת, וכך כתב הר"ף:

ומדאסיקנא הכי שמע מינה דליתא לדברי אלעזר דאמר אם אמר האל הקדוש והאל המשפט יצא אלא לא יצא וכיון שלא יצא צריך לחזור וכן הלכתא:

הר"ף אומר משפט נורא מעניין: "אם אמר הא-ל הקדוש והא-ל המשפט". כלומר מדברי הר"ף נשמע שדווקא כשאמר הא-ל המשפט- לא יצא ידי חובה. אך יש לשאול מה יהיה הדין כשאמר מלך אוהב צדקה ומשפט- הרי סוף כל סוף הזכיר את המילה מלך.

תלמידי רבינו יונה התייחסו לשאלה זו, וכך הם כותבים:

מיהו נראין הדברים שאם אמר מלך אוהב צדקה ומשפט אין צריך לחזור הואיל ומזכיר לשון מלכות אבל אם אינו מזכיר לשון מלכות צריך לחזור מה שאין כן בשאר ימות השנה מפי מורי הרב נר"ו:

כלומר, תלמידי רבינו יונה כותבים שאם הזכיר מלך אוהב צדקה ומשפט- אינו צריך לחזור שהרי סוף כל סוף הזכיר את העובדה שהשם הוא מלך.

אמנם דין זה של תלמידי רבינו יונה- אינו מוסכם בקרב הראשונים. בפיסקה הבאה ננסה לברר כיצד הוכרעה הלכה למעשה בעניין זה.

ה. פסיקת ההלכה

בפרק זה למדנו 2 מחלוקות שונות:

- ◀ מה הדין במקרה שאדם אמר הא-ל הקדוש במקום המלך הקדוש?
- ◀ האם יש הבדל בין האומר הא-ל המשפט במקום המלך המשפט, לבין האומר מלך אוהב צדקה ומשפט, במקום המלך המשפט?

קעת נותר לנו לברר, כיצד נפסק להלכה?

אם טעה בהמלך הקדוש- צריך לחזור?

ראשית נעיין בפסק השו"ע (אורח חיים סימן תקפב סעיף א):

סיכום הסוגיא:

- בפרק זה עסקנו בדיני אמירת "המלך הקדוש" ו"המלך המשפט" בעשרת ימי תשובה. ראינו כי מדברי הגמרא העוסקת בנושא, יש בלבול אם עיקר עיסוקה הוא בשאלה- מה הדין באדם שטעם ואמר "הא-ל הקדוש" או "מלך אוהב צדקה ומשפט" במקום "המלך הקדוש" ו"המלך המשפט" ונמתצת את הקושי בקצרה:
- מדברי רבה בר חיננא סבא נראה שהוא רק בא לומר שיש לומר "המלך הקדוש" וה"מלך המשפט" ולא עסק במקרה שאדם טענה.
 - אמנם מלשון ר' אלעזר שלכאורה חולק עליו, נראה שהוא עוסק בשאלת ה"בדיעבד" ואומר שאם אמר הא-ל הקדוש יצא. ומכאן משמע שרבה בר חיננא חולק וסובר שלא יצא.
 - אמנם ראייתו של ר' אלעזר לכך שיצא, גורמת לחשוב שאף לכתחילה יש לומר הא'ל הקדוש, שהרי כך נקרא הקב"ה בעשרת ימי תשובה.
 - מהמחלוקת של רבה ורב יוסף, נראה שהם עוסקים בשאלת הלכתחילה כיצד צריך לומר, ואם כן גם ההכרעה כרבה- נראית דווקא בנוגע לשאלת הלכתחילה ולא בשאלת הבדיעבד.

הבאנו 2 דעות לביאור הסוגיא

 דעת הר"ף והתוספות- המחלוקת היא בעניין ה'בדיעבד' ולהלכה אם טעה ואמר "הא-ל הקדוש- חייב לחזור

◀ לאור כך, נראה שהבינו שרבה בר חיננא ור' אלעזר נחלקו בשאלת ה'בדיעבד' וכך גם רבה ורב יוסף.

 דעת הרז"ה- "אם טעה ואמר הא-ל הקדוש יצא"

◀ לשיטתו רבה בר חיננא עסק רק בשאלת הלכתחילה, ור' אלעזר כלל לא חלק עליו אלא רק הוסיף שבדיעבד יצא גם באמירת "הא-ל הקדוש". לשיטתו צריך לומר רבה ורב יוסף נחלקו בשאלת הלכתחילה מה צריך לומר, ונפסק שאכן יש לומר "המלך הקדוש", אך אין זה נוגע לעניין דיעבד.

- בנוסף ראינו שמדברי הר"ף ניתן ללמוד בעניין "המלך המשפט" שרק אם אמר "הא-ל המשפט" ללא הזכרת מלכות- צריך לחזור. אך אם אמר "מלך אוהב צדקה ומשפט" הוא לא צריך לחזור, שהרי הזכיר מלכות.

פסיקת הלכה

להלכה פסק השו"ע שאם אמר הא-ל הקדוש חייב לחזור כדעת הר"ף ותוספות. בעניין אמירת "מלך אוהב צדקה ומשפט"- פסק הרמ"א שאינו צריך לחזור. אך חכמי ספרד נחלקו בזה:

- דעת הבן איש חי והרב אליהו שלא יחזור משום שיש כאן 2 ספקות: שמא לא צריך לחזור על "הא-ל הקדוש" ואף אם צריך שמא במלך אוהב צדקה ומשפט לא צריך.
- דעת הרב עובדיה שיחזור כי עדיין מספק יתכן שסתם יברך את המשך התפילה שלא כדין כי שמא לא יצא ידי חובה, וגם שהיות ומהשו"ע נראה שצריך לחזור- כך צריך לפסוק.